

Юлія Стребкова

кандидат філософських наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ

ORCID: 0000-0001-9941-0330

Email: strebkova@i.ua

ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ ЖІНОК ТА ДІВЧАТ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У статті розглянуто, як останнім часом в Україні посилювався тиск релігійних організацій на органи законодавчої і виконавчої влади та реалізовувались інформаційні кампанії і проекти антигендерного та антиукраїнського спрямування. Аналізується як у регіонах російського інформаційного впливу релігійний фундаменталізм має шанси перерости у релігійний екстремізм. Показано, що відсутність якісної гендерної аналітики значно ускладнює прогнозування соціальних процесів.

Також показано, як релігійний фундаменталізм маніпулює питаннями безпеки жінок на користь релігійних інтересів. Продемонстровано, що гендерні аспекти безпеки не достатньо розроблені та перебувають в Україні під значним релігійним впливом. Зауважується, що тиск прорелігійних антигендерних рухів на органи влади в Україні може призвести до негативних наслідків, а вибудова державної політики, яка базується на релігійних уявленнях про світ, може становити загрозу внутрішній безпеці країни. Зроблено висновок, що в умовах конфліктів релігійний екстремізм не визнає верховенства людських прав і проголошує примат релігійних звичаїв над людськими правами жінок. Доведено, що зважаючи на безпосередній конфлікт з Росією, поширення в Україні релігійного фундаменталізму і зростання структурного гендерного насильства, будуть актуальними та потребують негайної розробки гендерні і біополітичні аспекти безпеки. Зроблено висновок, що задля прогресивного демократичного розвитку України, а також безпечних умов життєдіяльності і добробуту її громадян, служби безпеки повинні звертатися до напрацювань гендерної аналітики. Доведено, що задля захисту своїх інтересів релігійні лідери можуть ініціювати на рівні державної політики відхід від гарантованого міжнародними угодами дотримання принципів гендерної рівності у всіх сферах життя. У цьому зв'язку для України важливими є виконання Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 «Жінки, мир, безпека» та «сестринських резолюцій», Рекомендацій Комітету ООН зі становища жінок для країн, які ратифікували Конвенцію щодо ліквідації всіх форм дискримінації жінок, інших документів ООН. Важливими також є європейські зобов'язання країни у сфері гендерної рівності. Зокрема, потребує ратифікації Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами (Стамбульська конвенція).

Ключові слова: гендер, безпека, конфлікти, структурне насильство, релігійний фундаменталізм.

Julia Strebkova

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

GARRANTEENG THE SAFETY OF WOMEN AND GIRLS UNDER CONDITIONS OF ARMED CONFLICT

Abstract. It has been shown that in recent years in Ukraine the pressure of religious organizations on the legislative and executive authorities has increased and information campaigns and projects of anti-gender and anti-Ukrainian trends have been implemented. The author analyzed how in the regions staying under Russian informational pressure the religious fundamentalism shows the potential of development develop into religious extremism. It has been demonstrated that in Ukraine the gender aspects of security are not well-developed and are heavily influenced by religion. It has been shown that the lack of high-quality gender analytics significantly complicates the forecasting of social processes.

The article deals with the question how religious fundamentalism manipulates women's security issues in favor of religious interests. It is noted that the pressure of pro-religious anti-gender movements on the authorities in Ukraine can lead to negative consequences, and that the establishment of a state policy based on religious perceptions of the world can threaten the country's internal security. It was concluded that in times of conflict, religious extremism does

not recognize the rule of human rights and proclaims the primacy of religious customs over women's human rights. It is proved that, considering direct conflict with Russia, the spread of religious fundamentalism in Ukraine and the spread of structural gender violence will be relevant and require the immediate development of gender and biopolitical aspects of security. It was concluded that for the progressive democratic development of Ukraine, as well as safe living conditions and the well-being of its citizens, the security services should turn to gender analytics. It has been proven that, in order to protect their interests, religious leaders can initiate a departure from state-guaranteed compliance with international agreements on gender equality in all spheres of life. In this regard, Ukraine's implementation of United Nations Security Council Resolution No. 1325 on Women, Peace, Security and the similar resolutions as well as Recommendations of the UN Committee on the Status of Women for Countries that have ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, other UN instruments is important for Ukraine. Also important are the country's European commitments in the field of gender equality. In particular, the Council of Europe Convention on the Prevention and Combating of Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) needs to be ratified.

Keywords: *gender, security, conflicts, structural violence, religious fundamentalism.*

Постановка проблеми. Захищеність інтересів, прав і свобод жінок як повноправних громадян належить до життєво важливих сфер, забезпечення яких, згідно із законом «Про національну безпеку України», є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб [9]. Тим часом, відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів та Закону України «Про міжнародні договори України», виконання багатьох міжнародних угод є обов'язковим для України: «ратифікація», «прийняття», «затвердження» і «приєднання» означають, залежно від випадку, згоду країни на обов'язковість для неї міжнародного акту. Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних націй (ООН), країни, що є членами цієї всесвітньої організації, погоджуються підкорятися рішенням Ради Безпеки і виконувати їх. Варто наголосити, що на відміну від інших органів ООН, Рада Безпеки має виключне право ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання всіма членами ООН. Гендерні аспекти безпеки з кінця ХХ ст. є постійно присутніми у міжнародних документах, зокрема у Резолюціях Ради Безпеки ООН та відповідних заявах Голови Ради Безпеки ООН. Наразі особливої гостроти набувають питання безпеки та гарантії прав жінок в умовах конфліктів. Зокрема, з 2009 р. резолюції стосовно ситуації в Ірані містять гендерні положення, багато з них акцентують увагу на необхідності забезпечувати захист жінок і дітей від сексуального насильства. Доповідь Генерального секретаря Ради безпеки ООН про жінок, мир та безпеку 16 жовтня 2017 р. передбачає зміцнення потенціалу національних закладів охорони здоров'я для забезпечення допомоги жінкам і дівчатам, що підпали під дію збройного конфлікту та постконфліктних ситуацій [4]. У 2015 р. Генеральна асамблея ООН постановила проголосити 19 червня кожного року Міжнародним днем боротьби із сексуальним насиллям в умовах конфлікту.

Аналіз досліджень і публікацій. О. Дудоров, М. Хавронюк, Г. Попов та І. Пилипенко наводять низку новел, що стосуються імплементації міжнародних положень до українського кримінального законодавства: введено обмежувальні заходи, які

застосовуються до осіб, що вчинили домашнє насильство; уведено кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства, примушування до шлюбу, невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів чи непроходження програми для кривдника; кілька чинних норм КК України також було доповнено та змінено (статті «Незаконне проведення абортів чи стерилізації», «Зґвалтування», «Сексуальне насильство») [1; 7]. Проте міжнародні норми захисту жінок не завжди сприймаються позитивно, зокрема, представниками релігійних і прорелігійних громадських організацій [15; 10].

Українські автори, вивчаючи «загрози, що спричиняє релігійний екстремізм для людини, суспільства й держави» [5, с. 18], спираючись здебільшого на російські джерела, відзначають актуальність запобігання релігійному екстремізму. М. Требін, досліджуючи релігійні санкції агресії, зазначає, що «релігійний екстремізм постійно змінюється, мутує і вимагає постійного моніторингу» [2, с. 140]. Д. Дорохін дійшов висновку, що «релігійний екстремізм, може активізуватись через не достатньо глибоке усвідомлення органами вищої державної влади реальної загрози цього негативного явища» [6, с. 308]. Однак гендерні аспекти сучасного стану безпеки залишаються поза увагою дослідників, а тим часом в Україні набувають актуальності загрози, пов'язані із низькою стійкістю до російського інформаційного впливу прорелігійного характеру: ширяться моральні паніки, набувають підтримки антигендерні, антиєвропейські та антиукраїнські ініціативи. Отже, проблема насильства щодо жінок і дівчат в умовах конфлікту з Росією у контексті релігійного фундаменталізму потребує соціально-філософського осмислення, що і стало **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Порушення територіальної цілісності суверенних держав, як правило, супроводжується випадками насильства щодо жінок і дівчат, а міжнародний контроль у конкретних ситуаціях поширення екстремального насильства є складно реалізованим. Релігійна свобода не обмежена міжнародними нормами дає право групі, що приходить до влади у певній країні, встановлювати нові закони згідно своїх релігійних уявлень. Відповідно, сексуальні злочини можуть

переходити до категорії припустимої, нормальної, або навіть бажаної соціально схвальної поведінки. Так у Іраку, Сирії, М'янмі бойовики використовують сексуальні злочини як тактику ведення війни. За даними ООН, бойовики Ісламської Держави (ІДІЛ) гвалтували жінок не лише за відмову підкорятися терористам, а й для «зміни етнічного складу общин» [12].

Росія під різними приводами часто блокує вирішення проблем, пов'язаних із сексуальним і гендерним насильством на всіх рівнях. На національному: у Російській Федерації декриміналізоване домашнє насильство; на регіональному: через релігійні організації Росія просуває ідеї релігійного фундаменталізму та підтримує антигендерні рухи [15]. Так, під тиском релігійних організацій в Україні була зірвана ратифікація Стамбульської конвенції, яка вже була підписана нашою державою [10]. На міжнародному рівні: Російська Федерація у процесі розгляду резолюції ООН 2467 (2019) щодо сексуального насильства під час конфліктів, шантажуючи заблокувати цю резолюцію, добила відмови у наданні жінкам скористатися правом переривати вагітність після зґвалтування [11]. У результаті, при розгортанні сценарію військового вторгнення на територію іншої країни, жінки – місцеві жительки, які постраждали від сексуального насильства, змушені будуть народжувати дітей від гвалтівників країни агресора. Окрім суто етичних проблем, це може створювати у майбутньому додаткові загрози національній безпеці біополітичного характеру.

Резолюції Ради безпеки ООН наголошують, що тероризм не повинен асоціюватися з певною релігією: 2341 (2017 р.), 2368 (2017 р.), 2370 (2017 р.) та ін. На нашу думку, така заувага важлива не лише для профілактики ісламофобії, а й тому, що існують неісламські терористичні релігійні організації. Зокрема, парахристиянські угруповання як-то: «Армія опору Господа» (АОГ або LRA, Lord's Resistance Army) чи «Vigilantes of Christendom». Антиісламські та антимігрантські терористичні маніфести, починаючи з А. Брейвіка, як правило, містять прямі погрози міжнародній гендерній політиці.

Громадський контроль за дотриманням законодавства і покарання винних у правопорушеннях щодо жінок та дівчат є невід'ємною частиною легітимності влади. Міжнародні структури наголошують на необхідності використання жіночого потенціалу та потенціалу громадянського суспільства для досягнення соціальної стабільності і попередження конфліктів. Зауважимо, що іноземні експерти не включені в український соціально-культурний контекст. При цьому оцінка характеру та загроз стабільності в Україні, дослідження гендерних маркерів насильства мають проводитись вже зараз і у стислі терміни. Наразі гендерні дослідження не інституціоналізовані в Україні, і зважаючи на перманентні реформи системи освіти, підготовка фахівців з гендерної безпеки (розробка програм,

відбір фахівців, ліцензування та власне навчання) може зайняти від п'яти до десяти років. Тож є потреба у залученні до сфери безпеки українських гендерних експертів, які не причетні до поширення російського релігійного фундаменталізму та популяризації антиєвропейських і антиукраїнських настроїв. Зважаючи, що поширення моральних панік гендерного характеру та нагнітання антигендерних істерій є частиною російської гібридної війни [17], релігійна нейтральність аналітиків і застосування принципів науковості знань допоможе службам безпеки виконанню покладених на них функцій.

На нашу думку, загрозовими для сучасного українського суспільства є толерування, а подекуди й відверта підтримка насильства щодо жінок у російськомовному сегменті Інтернету та російській рекламі. У мережі Facebook 9 жовтня 2018 р. був поширений пост «Целюбов – перший посправжньому сімейний ресторан». Нібито рекламна публікація містила текст: «Не думай про незаплановані витрати, або про те, що подумают інші. Єдине, що можуть про тебе подумати, – що ти справжній чоловік і нарешті поставив на місце цю богиню. ... «Б'є – значить любить», – говорять в Україні, і це про наш сімейний ресторан» [16]. Зрозуміло, що цей ідеологічний концепт взятий із російської традиції «Домострою». Експертна рада з питань запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі при Міністерстві соціальної політики повідомила відповідні підрозділи Служби безпеки України листом із тим, що цей пост містить ознаки ідеологічного проекту та може передувати інформаційним атакам. Пост-розвідка швидко самоліквідувався, але з реакції україномовної частини дописувачів стало очевидним, що для української ментальності гендерне насилля (gender-based violence) як і агресія у стосунках є неприйнятним і викликають бурхливу негативну реакцію. Не забарився й відповідний інформаційний проект, спрямований на дискредитацію державних посадовців: у листопаді 2018 р. заступника керівника одного з підрозділів МВС звинуватили у харасменті, погрозях насильством та сексуальних домаганнях до дівчини-студентки [3]. За допомогою фейкових і зламаних акантів, дискредитуючі публікації з'явилися у соціальних мережах, зокрема у Facebook. Притаманні українській культурі огида, осуд та нетерпимість у ставленні до сексуальних агресорів забезпечили значне охоплення українського сегменту Інтернету – тисячі обурливих коментарів і швидких поширень. Сенсацією у ЗМІ стала сексуальна фотосесія студенток фізико-математичного факультету політехнічного університету на тему «Welcome to hell» (Завітайте до пекла). Проте значна частина авторів коментарів у соцмережах стала на захист дівчат. Нагадаємо, що рівень релігійності громадян у 2010-2018 рр. знижувався, а клерикальність органів влади збільшувалась [13; 8]. Відповідно, політична сила, яка на українських виборах 2019 р. робила ставку на релігійну

духовність, не отримувала масової підтримки. Можна прогнозувати, що замовчування проблем ідеологічної безпеки та ігнорування російських загроз гендерного характеру сприятиме виникненню нових інформаційних атак та «сенсацій» у ЗМІ, спрямованих на дискредитацію українських політиків, посадовців, лідерів, а також державних структур і організацій.

Толерування гендерного насильства та системне порушення прав жінок під виглядом захисту релігійної свободи і захисту традиційних цінностей є складовою релігійного фундаменталізму. У цьому зв'язку викликає занепокоєння систематичне невиконання Україною міжнародних зобов'язань, зокрема по CEDAW та Пекінській Декларації у частині подолання гендерних стереотипів. Загрозливим, на нашу думку, є те, що насадження ідей «Русского мира» в Україні наразі маскується під відродження національної релігійної духовності. Зважаючи, що Україна перебуває під впливом російської духовності, важливими є розробка стратегій та способів протистояння пропаганді російської доктрини про підпорядкованість, покірність, обмеженість та віктимність українських жінок. Отже, гендерні дослідження вкрай потрібні, щоб віднайти ефективні практики протидії російському впливу.

Занепокоєння викликає подальша клерикалізація вищої освіти у галузі безпеки. Російське православ'я, чиє ставлення до жінок близьке до «понятій» кримінальної субкультури, завжди приділяло багато уваги поширенню своєї ідеології серед українських силових структур. Так, відповідно до річного Звіту Синодального відділу УПЦ, 2009 р. найбільшого релігійного впливу зазнали такі структури: Міністерство оборони України, зокрема його керівні структури, в тому числі, Генеральний штаб та Військово-Морські Сили України; Міністерство внутрішніх справ України, зокрема навчальні заклади системи МВС України; Державна автоінспекція України; Внутрішні війська МВС України; Підрозділи спеціального призначення МВС України; Державна прикордонна служба України; Служба безпеки України, зокрема спецпідрозділи СБУ; Міністерство з надзвичайних ситуацій України та ін. [14]. Зазначимо, що релігійний світогляд з-поміж іншого, передбачає вищість «божественних духовних законів» над мирськими, світськими. Очікувано, що під час Революції Гідності значна частина українських силовиків стала на захист благословенного церквою порядку, а не європейських цінностей і прав людини. При цьому багато хто з них нехтував присягою перед українським народом і службовими обов'язками.

Висновки. Аналіз останніх подій дає підстави стверджувати, що в Україні можливий сценарій побудови релігійної держави, до чого повинні бути готові структури, які забезпечують безпеку громадян. В умовах конфліктів і порушення соціальної стабільності гендерні аспекти стають надважливими, оскільки зачіпають більшу частину мирного

населення – жінок і дівчат. Ігнорування гендерної складової проблем соціальної стабільності у стані гібридної війни, не лише «б'є по іміджу» нашої держави, але й створює загрози внутрішній безпеці. Зважаючи на сучасне геополітичне становище Української держави, актуальними є планування і реалізація державної гендерної політики у питаннях національної безпеки. У свою чергу, формування ефективної державної політики у питаннях національної безпеки потребує аналізу застосування практик інших країн та національних розробок гендерної аналітики.

1. Popov Heorhii, Pylypenko Ihor. Directions of implementation of the Istanbul Convention in the legislation of Ukraine. *Journal of The National Prosecution Academy of Ukraine . Special issue "Combating Domestic Violence in the Context of Legislative Changes".* 4/2 (58)/2018. 7-19.

2. Требін Михайло. Релігійний екстремізм: розуміння сутності. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2 (37)/2018. 140-150.

3. Володарский Александр, Мрачник Дмитрик. Секс-хищник в Нацполиции, или Хакеры опять подставили чиновника. URL: <https://www.nihilist.li/2018/11/08/seks-hishhnik-v-nacpolicii-ili-hakery-orjat-podstavili-chinovnika-obnovljaetsja/> (дата звернення: 08.11.2019).

4. Report of the Secretary-General on women and peace and security/ 16 October 2017. S/2017/861. URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_861.pdf (дата звернення: 08.11.2019).

5. Дорохін Д.В. Релігійний екстремізм: поняття та сутність в сучасній Україні. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* 34-2/2015. 18-21.

6. Дорохін Дмитро. Особливості загальносоціальних заходів запобігання релігійному екстремізму. *Криминологія.* 3/2019. 304-308.

7. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.

8. Електронна петиція №22/070746-еп Заборонити державним службовцям та освітянам пропагувати релігію у робочий час / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/70746?fbclid=IwAR2TvvYePIfpDScRupE7xcBzYjWj8dZ8HZL0VBY499KR5F1fhby-_E_eOr0 (дата звернення: 05.11.2019).

9. Закон України «Про національну безпеку України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page/> (дата звернення: 22.08.2018).

10. Зустріч із Всеукраїнською радою церков. *Вісник Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості»,* № 13, березень 2017. Київ. 13 с.

11. Новини ООН. Рада Безпеки прийняла історичну резолюцію про сексуальне насильство в ході конфліктів. Росія та Китай стримались. URL: <https://news.un.org/ru/story/2019/04/1353781> (дата звернення: 22.10.2019).

12. Новини ООН. В графі «отець»: терорист ІГІЛ. Совбез обговорив сексуальні злочини в ході конфліктів. URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/04/1328112> (дата звернення: 25.11.2019).

13. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018рр. Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин» 26 квітня 2018р. К.: Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2018. 78 с.

14. Річний звіт про діяльність Синодального відділу по взаємодії зі Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України. Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ. 2009. URL: <http://orthodox.org.ua/http%3A%252Forthodox.org.ua/uk/node/6107> (дата звернення: 22.10.2018).

15. Савенок Олександр. Антигендер без прикрас чи шахрайство на гендерному полі. Гендер і антигендер. *Гендерний журнал «Я»*, 3 (34)/2013. 23-25.

16. «Целюбов» - перший по-справжньому сімейний ресторан», мережа Facebook. Пост 9 жовтня 2018 р., 21:12. URL: https://www.facebook.com/thisisloverestaurant/?hc_locat ion=ufi (дата звернення: 10.10.2018).

17. Шимко Леся. Релігія як зброя. Як Кремль використовує християнський фундаменталізм для просування власних інтересів. *Газета «День»*, 2019. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/article/obshchestvo/religiya-kak-oruzhie> (дата звернення: 22.10.2019).

References

1. Popov H., Pylypenko I. (2018). Directions of implementation of the Istanbul Convention in the legislation of Ukraine. *Journal of The National Prosecution Academy of Ukraine*. Vol. 58. 7-19. (in Ukrainian).

2. Trebin M. (2016). *Religijnyj ekstremizm: rozuminnja sutnosti* [Religious extremism: understanding the essence]. *Visnyk Nacionalnoho universytetu «Jurydyčna akademija Ukraïny imeni Jaroslava Mudroho»*. Vol. 2(37). 140-150. (in Ukrainian).

3. Volodarskij Aleksandr, Mrachnik Dmitrij. *Sekshishhnik v Nacpolicii, ili Hakery opjat' podstavili chinovnika* [Sex predator in the National Police, or Hackers framed the official again]. URL: <https://www.golos-ameriki.ru/a/code-of-putinism-book-launch/4511160.html> (in Russian). (Last accessed 08.11.2019).

4. Report of the Secretary-General on women and peace and security/ 16 October 2017. S/2017/861. URL: [\[CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_861.pdf\]\(CF6E4FF96FF9%7D/s_2017_861.pdf\) \(Last accessed 08.11.2019\).](https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-</p>
</div>
<div data-bbox=)

5. Dorochin D.V. (2015). *Religijnyj ekstremizm: ponjattja ta sutnist v sučasnij Ukraïni* [Religious extremism: concept and essence in contemporary Ukraine]. *Naukovyj visnyk UZNU. Serija «Pravo»*. Vol. 34-2. 18-21. (in Ukrainian).

6. Doroxin D. (2019) *Osoblyvosti zahalnosocialnyx zaxodiv zapobihannja religijnomu ekstremizmu* [Features of all-social measures to prevent religious extremism]. *Kryminolohija*. Vol.3. 304-308. (in Ukrainian).

7. Dudorov O. O., Xavronjuk M. I. (2019). *Vidpovidalnist za domašnje nasylstvo i nasylstvo za oznakoju stati (naukovo-praktyčnyj komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukraïny)* [Responsibility for Domestic and Gender-Based Violence (Scientific and Practical Commentary on the Novelities of the Criminal Code of Ukraine)]. Kyiv: Vaite. 288 p. (in Ukrainian).

8. *Elektronna petycja 22/070746-ep Zaboronyty deržavnym sluzhbovcjam ta osvjtjanam propahuvaty religiju u robočyj čas / Oficijne internet-predstavnytvo Prezydenta Ukraïny* [Electronic Petition No. 22/070746-ep To prohibit public servants and educators from promoting religion during working hours / Official website of the President of Ukraine]. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/70746?fbclid=IwAR2TvYyEPIfpDScRupE7xcBzYjWj8dZ8HZL0VBY499KR5F1fhby-_E_eOr0 (in Ukrainian). (Last accessed 05.11.2019).

9. *Zakon Ukraïny «Pro nacionalnu bezpeku Ukraïny»*. *Verxovna Rada Ukraïny* [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine". The Verkhovna Rada of Ukraine. Official Website]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page/> (in Ukrainian). (Last accessed 22.08.2018).

10. *Zustrič iz Vseukrajinskoju radoju cerkov* [Meeting with the All-Ukrainian Council of Churches]. *Visnyk Mižfrakcijnoho deputatskoho objednannja «Rivni možlyvosti»* [Bulletin of the Equal Opportunities MPF]. Kyiv: MFO «Rivni možlyvosti». 13 p. (in Ukrainian).

11. *Novosti OON. Sovet Bezopasnosti prinjal istoricheskuju rezoluciju o seksual'nom nasilii v hode konfliktov. Rossija i Kitaj vozderzhalis'* [UN News. The Security Council has adopted a historic resolution on conflict-related sexual violence. Russia and China abstained]. URL: <https://news.un.org/ru/story/2019/04/1353781> (in Russian). (Last accessed 22.10.2019).

12. *Novosti OON. V grafe «otec»: terorist IGIL. Sovbez obsudil seksual'nye prestuplenija v hode konfliktov* [UN News. In the column "father": ISIS terrorist. Security Council discusses sexual crimes during conflicts]. URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/04/1328112> (in Russian). (Last accessed 25.11.2019).

13. *Osoblyvosti religijnoho i cerkovno-religijnoho samovyznačennja ukrajins'kyx hromadjan: tendenciji 2010-2018rr.* [Features of religious and ecclesiastical self-determination of Ukrainian citizens: trends 2010-

2018.]. (2018). Kyiv: Representation of the Konrad Adenauer Foundation in Ukraine. 78 p. (in Ukrainian).

14. *Rіčnyj zvit pro dijalnist Synodalnoho viddilu po vzajemodiji zi Zbrojnymy Sylamy ta inšymy vijskovymy formuvannjamy Ukrajinu. Synodalnyj informacijno-prosvitnyckyj viddil UPC* [Annual report on the activities of the Synodal Division on cooperation with the Armed Forces and other military formations of Ukraine. Synodal Information and Educational Department of the UOC]. URL:

<http://orthodox.org.ua/http%3A/%252Forthodox.org.ua/uk/node/6107> (in Ukrainian). (Last accessed 22.10.2018).

15. Savenok O. (2013). *Antygender bez prykras čy šaxrajstvo na gendernomu poli. Hender i antyhender*. [Anti-gender baring in gender fraud. Gender and anti-gender]. *Hendernyj žurnal «Ja»*. Vol. 3(34). 23-25. (in Ukrainian).

16. «CeLjubov - peršyj po-spravžnomu simejnyj restoran», mereža Facebook. Post 9 žovtnja 2018 roku, 21:12 ["This is Love - the first truly family-owned restaurant", the Facebook network. Post October 9, 2018 9:12 pm]. URL: https://www.facebook.com/thisisloverestaurant/?hc_location=ufi (in Ukrainian). (Last accessed 10.10.2018).

17. Lesia Shymko (2019). *Religiya kak oruzhie. Kak Kreml ispolzuet hristianskij fundamentalizm dlya prodvizheniya sobstvennyh interesov* [The weaponization of religion: How the Kremlin is using Christian fundamentalism to advance Moscow's agenda]. *Gazeta «Den»*. URL: <https://day.kyiv.ua/en/article/day-after-day/weaponization-religion-how-kremlin-using-christian-fundamentalism-advance> (Last accessed 22.10.2019).

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.25.19>
УДК 811.161.2(091):929“Пантелеймон Куліш”

Тамара Усащенко

доктор педагогічних наук,
професор кафедри спеціальних туристичних дисциплін,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7827-236X

Email: tamaraysatenko@gmail.com

Галина Усащенко

кандидат філол. н.,
доцент, кафедра історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: 0000-0003-0419-9590

Email: galyna.usatenko@gmail.com

Мирослава Марущенко

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра нейрохірургії,
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця

ORCID: 0000-0001-7999-0390

Email: miroslavam2006@ukr.net

«ГРАМАТКА» ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми української писемності, які спонукали П. Куліша до написання «Граматики» – книги для навчання дітей рідною українською мовою в початковій школі, а також «керівництва» – педагогічних порад для навчання, виховання дітей. «ГраMATKA» мала універсальний характер, тому могла використовуватися як катехізіс, читанка, хрестоматія з української літератури та фольклору, молитовник, підручник із арифметики й історії тощо. Структура «Граматики» П. Куліша, її зміст, дидактичний матеріал розглядаються серед, хоч і не багаточисельних на той час, україномовних граматик, букварів, читанок інших авторів. Увага зосереджується на визначальному чиннику розвитку